

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การจัดการศึกษาที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนอย่างแท้จริง จะต้องเป็นการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับชีวิตจริงและสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจสังคมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้ชีวิตจริงของตนเองและท้องถิ่นในด้านต่างๆเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนสามารถพัฒนาตนเองให้รู้จักท้องถิ่นเกิดความรักความภาคภูมิใจ ในท้องถิ่นการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ได้ลงมือปฏิบัติจริงจะต้องมีการนำเอาทรัพยากรท้องถิ่นทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นหรือที่เรียกว่า แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น นำมาใช้เป็นสื่อในการจัดการเรียนการสอน เพราะช่วยให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ตรงกับสภาพชีวิตเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมที่แท้จริงจนสามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดของการจัดการศึกษาตามหลักสูตรฉบับปรับปรุง ที่กำหนดว่าการศึกษาเพื่อชีวิตที่ทำประโยชน์ต่อสังคม โดยเฉพาะสังคมท้องถิ่นของตนเอง (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2536 : 2 - 4)

การจัดการศึกษาตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวปฏิรูปการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Child-centered) โดยยึดหลักที่ว่า ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเองตามศักยภาพ เนื้อหาสาระและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ต้องสอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน มีความเป็นบูรณาการ (Integration) การเรียนรู้แบบองค์รวม (Holism) และจัดกิจกรรมเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง จัดการเรียนรู้ได้ทุกเวลา ทุกสถานที่จากสื่อการเรียนรู้และวิทยาการประเภทต่างๆ ประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง บุคคลในชุมชนทุกฝ่ายนำเอาทรัพยากรแหล่งข้อมูล แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพกำหนดให้สถานศึกษามีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชน สังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2542)

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบเดิมที่เน้นการเรียนรู้ในสาระวิชาโดยแยกเป็นสาขาวิชา มีครูเป็นผู้จัดการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน เป็นผู้บอกเล่าถ่ายทอดความรู้ในลักษณะเน้น

ความรู้ความจำ สถานที่เรียนรู้ส่วนใหญ่อยู่ในรั้วโรงเรียนเป็นหลัก ทำให้ฐานการเรียนรู้ของผู้เรียนคับแคบขาดความหลากหลาย ไม่เชื่อมโยงกับความเป็นจริงกับชีวิตและธรรมชาติทั้งปวงที่ผู้เรียนเผชิญอยู่ จึงไม่สามารถส่งเสริมให้ผู้เรียน ได้รู้จักชุมชนสังคมหรือธรรมชาติอย่างแท้จริงส่งผลให้ขาดการรับรู้ข้อมูล ขาดความตระหนักในการปรับเปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยม พฤติกรรมของตนเอง และไม่ทราบว่าวิถีชีวิตของตนเองนั้นคือรากเหง้าของปัญหาซึ่งกำลังคุกคามความอยู่รอดของมนุษย์และธรรมชาติ

การเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นการเรียนรู้แบบสหวิทยาการ เน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเป็นการศึกษาถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในสังคมชุมชนของผู้เรียน ฉะนั้นแหล่งที่จะศึกษาเรียนรู้ได้ดีที่สุด จึงอยู่ ณ แหล่งที่เกิดปัญหาหรือปรากฏการณ์นั้นๆซึ่งมักจะอยู่นอกห้องเรียน การเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษามีลักษณะเป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์มุ่งพัฒนาจริยธรรม คุณธรรมในการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาจนเป็นนิสัยดังนั้นการพัฒนาทักษะประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีความหมายและมีประสิทธิภาพ แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นจึงเป็นสื่อธรรมชาติที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ใหญ่หลวงมากกว่าเกินกว่าที่กำหนดไว้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ได้ให้ความสำคัญแนวการจัดการศึกษาในหลายประการ โดยเฉพาะหมวด 4 มาตรา 24 (6) มาตรา 25 และ 29 เน้นให้ใช้แหล่งเรียนรู้ทั้งในโรงเรียนและชุมชนเพื่อพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2542 : 20)

ผู้ศึกษาในฐานะที่ปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งศึกษานิเทศก์ ได้ดำเนินการนิเทศและติดตามประเมินผลการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอน (ในที่นี้จะเรียกว่าการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้สอดคล้องกับการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 254 2) ของครูในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย จากการประเมินผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของครูผู้สอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 6 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2544 จำนวน 13 โรงเรียน ครูกลุ่มเป้าหมายจำนวน 21 คน โดยทำการประเมินด้านการเขียนแผนการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้การใช้สื่อหรือแหล่งเรียนรู้และการวัดประเมินผล ในด้านการใช้สื่อหรือแหล่งเรียนรู้พบว่าร้อยละ 86.75 ใช้สื่อประเภทวัสดุสิ่งพิมพ์ ร้อยละ 10.12 ใช้สื่อประเภทวิธีการ ร้อยละ 3.13 ใช้สื่อประเภทแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติในท้องถิ่น ในด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้พบว่า ร้อยละ 89.10 วัดและประเมินผลโดยใช้แบบทดสอบปรนัยแบบเลือกตอบ ร้อยละ 03.10 ใช้แบบทดสอบแบบปรนัยแบบเติมคำหรือเติมข้อความในช่องว่าง และร้อยละ 07.80 ใช้การสังเกตสอบถามสัมภาษณ์และตรวจผลงานหรือประเมินตามสภาพจริง (สำนักงานการประถมศึกษากิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง, 2544 : 12)

จากการสอบถามสัมภาษณ์เกี่ยวกับการใช้สื่อ พบว่าครูผู้สอนมีความรู้และเข้าใจในการใช้สื่อแหล่งเรียนรู้ตามธรรมชาติหรือในท้องถิ่นมาเป็นสื่อเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ ส่วนใหญ่จะเขียนไว้ในแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ แต่ในทางปฏิบัติไม่ได้นำแหล่งเรียนรู้เหล่านั้นมาใช้อย่างจริงจังหรือนำมาใช้แต่ในปริมาณที่น้อยมาก สังเกตพบว่าครูขาดข้อมูลพื้นฐานของแหล่งเรียนรู้ขาดทักษะประสบการณ์ในการสำรวจวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน รวมถึงปัญหาการบริหาร งบประมาณสวัสดิการ ครูผู้สอนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่ในชุมชนสภาพการดำเนินไปของชุมชนเป็นความเคยชินปกติทำให้ครูสังเกตไม่พบคุณค่าของแหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจสรุปได้ว่าครูผู้สอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตในระดับประถมศึกษาส่วนใหญ่ ไม่ได้นำแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นมาใช้เป็นสื่อในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพราะขาดทักษะการจัดทำฐานข้อมูลแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นและการพัฒนาหลักสูตร

เพื่อเตรียมการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาในสังกัด ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ตำบลดงมหาวัน กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย เพื่อศึกษาถึงคุณภาพของแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น จัดทำเป็นฐานข้อมูลแหล่งเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษาในท้องถิ่น วิเคราะห์หาความสัมพันธ์ของแหล่งเรียนรู้กับหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 วิเคราะห์ศักยภาพของแหล่งเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษาในท้องถิ่น เพื่อที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาหลักสูตรของสถานศึกษาและส่งเสริมสร้างความตระหนักให้ทุกคนมีส่วนร่วม (Participation) การจัดการศึกษาตามความต้องการของท้องถิ่นต่อไป

การคัดเลือกตำบลดงมหาวันเป็นพื้นที่ทำการวิจัยในครั้งนี้ เนื่องจากเป็นตำบลที่มีขนาดพอเหมาะ มีทรัพยากรซึ่งสามารถนำมาเป็นแหล่งเรียนรู้สื่อการเรียนรู้อย่างหลากหลาย อาทิ ด้านสภาพของภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ภูเขา ป่าไม้ แหล่งน้ำธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรมที่มีความผสมผสานระหว่างคนเมืองและคนอีสาน ตลอดจนสิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ในท้องถิ่น รวมถึงแนวความคิดกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์การจัดการป่าชุมชน (คอยหมี) มีเครือข่ายป่าชุมชนในระดับอำเภอจังหวัดและองค์กรเอกชน ซึ่งกำลังดำเนินการอยู่อย่างมีประสิทธิภาพและอยู่ในเขตพื้นที่การปฏิบัติงานในหน้าที่ของผู้ศึกษาดังนั้นจึงมีความเหมาะสมด้วยประการทั้งปวง

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อสำรวจแหล่งเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษาในท้องถิ่นในตำบลดงมหาวัน กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย
2. ศึกษาศักยภาพของแหล่งเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษาในท้องถิ่นและวิเคราะห์แหล่งเรียนรู้ตำบลดงมหาวัน กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงรายเพื่อการพัฒนาหลักสูตร

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ทำการศึกษาดูด้วยการสังเกต สัมภาษณ์ สอบถามสัมภาษณ์รวบรวมบันทึก และตรวจสอบข้อมูลจากกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องวิเคราะห์จัดระบบหมวดหมู่จัดทำเป็นฐานข้อมูลและประเมินศักยภาพแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นตำบลดงมหาวัน กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย โดยกำหนดขอบเขตการศึกษาดังนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาแหล่งเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษาในท้องถิ่นเพื่อพัฒนาหลักสูตรนี้ จะทำการศึกษาค้นคว้าในเขตพื้นที่ตำบลดงมหาวัน กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย จำนวน 12 หมู่บ้าน

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ประกอบด้วยข้อมูลเพื่อนำมาพัฒนาเป็นฐานข้อมูลสำหรับนำไปพัฒนาหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาในท้องถิ่นซึ่งประกอบด้วย

- 1.3.2.1 ประวัติศาสตร์
- 1.3.2.2 ภูมิศาสตร์
- 1.3.2.3 ประชากร ชาติพันธุ์
- 1.3.2.4 สังคม การศึกษา การสาธารณสุข
- 1.3.2.5 เศรษฐกิจ การผลิต อาชีพ รายได้
- 1.3.2.6 การเมือง การปกครอง
- 1.3.2.7 ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี
- 1.3.2.8 พิธีกรรม ความเชื่อ
- 1.3.2.9 โบราณสถาน โบราณวัตถุ
- 1.3.2.10 ทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่า)

- 1.3.2.11 การอนุรักษ์และการจัดการป่า (ป่าชุมชน)
- 1.3.2.12 สิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ในท้องถิ่น
- 1.3.2.13 ภูมิปัญญาท้องถิ่น (ประเพณีบุคคล)

1.3.3 ขอบเขตด้านประชากร

ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูล ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการตรวจสอบข้อมูลเชิงประจักษ์ ข้อมูลเอกสาร สถานการณ์จริงในท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วย

- 1.3.3.1 ผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้บริหาร โรงเรียน เจ้าอาวาส สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลงมหวาน
- 1.3.3.2 ผู้นำไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง ปราชญ์ชาวบ้าน ประธานกลุ่มพลังต่างๆ
- 1.3.3.3 ผู้อาวุโสได้แก่ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ที่ปรึกษาชุมชน
- 1.3.3.4 หน่วยงาน องค์กรเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลแหล่งเรียนรู้
- 1.3.3.5 มูลนิธิองค์กรเอกชน หน่วยงานเอกชนที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลในชุมชน

1.4 คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการศึกษา

แหล่งเรียนรู้ หมายถึง บุคคล สถานที่และสิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ในท้องถิ่นองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่างๆ ข่าวสาร ข้อมูลสารสนเทศในเขตพื้นที่ตำบลงมหวานกิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง ที่สามารถใช้เป็นสื่อการเรียนรู้เป็นแหล่งข้อมูลแหล่งศึกษาเรียนรู้ของผู้เรียน

ศักยภาพ หมายถึง จิตความสามารถ หรือความพร้อมของแหล่งเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นบุคคล สถานที่ สิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ในท้องถิ่นหรือองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นความสามารถในการถ่ายทอด สื่อสารองค์ความรู้ต่างๆ ให้แก่ผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การนำหลักสูตรแม่บทหรือหลักสูตรระดับชาติของกรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ นำมาศึกษาวิเคราะห์ปรับปรุงขึ้นใหม่โดยไม่ทำให้โครงสร้างเดิมเปลี่ยนแปลงไป เช่น จุดประสงค์การเรียนรู้ ปรับเปลี่ยนกิจกรรมให้เหมาะสมกับท้องถิ่น เพิ่มรายละเอียดของสาระเนื้อหาที่ยังไม่มีในหลักสูตรแม่บท จัดทำสื่อหรือปรับเปลี่ยนสื่อให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นหรือการจัดทำเอกสารประกอบการเรียนรู้ต่างๆ ให้กับผู้เรียน

หลักสูตรสถานศึกษา หมายถึง หลักสูตรของโรงเรียน โดยคณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรโรงเรียนสร้างหรือปรับสาระหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของชุมชน

หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง การนำหลักสูตรแม่บทมาปรับเพิ่มขยายหรือสร้างหลักสูตรย่อยในระดับท้องถิ่นให้เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นนั้น ท้องถิ่นในที่นี้หมายถึงพื้นที่เขตกิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย

สื่อ หมายถึง สิ่งที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ เพิ่มพูนทักษะ ประสิทธิภาพ สร้างสถานการณ์การเรียนรู้ สร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมให้แก่ผู้เรียน

ทักษะบูรณาการ หมายถึง ทักษะกระบวนการ ที่ประกอบด้วยทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ได้แก่ การสังเกต การสำรวจ การสอบถามสัมภาษณ์ การรวบรวมข้อมูล การอภิปราย การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การประเมินค่า การสรุปผล การนำเสนอ ทักษะกระบวนการวางแผน แก้ไขปัญหา ทักษะกระบวนการกลุ่ม ทักษะการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ทักษะกระบวนการเหล่านี้จะเกิดขึ้นไปพร้อมๆกันหรือสลับกันไปมาในขณะที่ผู้เรียนมีการศึกษาเรียนรู้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

ทักษะภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ประสิทธิภาพ ความชำนาญเชี่ยวชาญของบุคคลในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาโดยผ่านกระบวนการพัฒนาตามศักยภาพที่มีอยู่นำมาใช้แก้ปัญหาหรือดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย